

AZERBAJYCAN EL YAZMA ESERLERDE KULLANILAN DEKORATİF SÜSLEMELER¹

Hatice ESEDOVA *

Özet

Minyatür sanatının araştırılması, XII-XIII yüzyıllarda Bağdat'ta Arap-mezopotamya minyatür okulunun çiçeklendiği dönemde artık Güney Azerbaycan'ın minyatür çizimi mevcut olmuştur. XIII yüzyıldan başlayarak Tebriz Ön Asya'da kültürel-ekonomik açıdan büyük merkeze dönüşüyor. XIII-XIV yüzyıldan ise buraya bilim, yaratıcılık güçleri odaklanıyor, yazılan bilimsel-dini eserler ise Arab ve Fars gibi dünyevi dillerde idi. Azerbaycan'ın ünlü şairleri ise kendi beşeri eserlerini Fars dilinde yazıyorlardı. XIV yüzyıldan başlayarak Tebriz minyatür okulu birinciliği kendi eline alıyor. Bu onunla ilgili idi ki, XIV yüzyılın başlarından itibaren büyük saray sultanları el yazmaları üzerinde çalışan ressamı ve kaligrafileri himaye etmişlerdir. Örneğin, ünlü vezir, tarihçi Fazlullah Reşideddin'in tarih eserlerinin nüshaları saray atölyelerinde aktarılırken minyatürler kitap illüstrasyonları gibi kullanılmış ve bu tür çalışmalar sayesinde kitap illüstrasyon sanatı yoğun gelişmiştir.

Tebriz, Erdebil, Kazvin, Marağa, Şamahı gibi tarihi şehirlerde oluşmuş Azerbaycanlı sanatçılar tarafından düzenlenen XIII-XVII yüzyıllara ait sanatsal el yazmaları genellikle hükümdarların siparişi ile yapılmışlardır. Bazen bu el yazmaları Kuran gibi vb. dini, tarihi, edebiyat-şiirle ilgili, belli eserlerin konusu ile ilgili illüstrasyonlu açıklamaya yer verilmiştir.

El yazma eserlerdeki dekoratif süsleme esas dört fantastik alanı kapsıyor. Bu kaligrafiye, minyatür, süsleme ve ciltleme çalışmalarından oluşmaktadır. Bu alanların her biri diğeri ile karşılıklı birlik içerisinde, el yazmasının üslubundan ve müşterinin talebinden hareketle seçiliyordu. Minyatürle süslü eserlerde dikkati çeken nefis tasarımın yanısıra konuyu kapsayan zengin interyerler, o dönemde saray ortamında mevcut olan geleneksel giyim tarzı ve halıların desen yapısı bile dikkati çekiyor. Motif olarak esas dekoratif tasvir unsurlarından ise islami, ebr (bulut), hatayi, vağ, nilüfer, firengi, bendi-rumi vb. idi.

¹ Bu makale 22-24 Mart 2012 tarihleri arasında I. Uluslararası Kitap Sanatları Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Azerbaycan Kültür ve Turizm Bakanlığı Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Muzesi ,xadijaasadova@yahoo.com; xadija_asadova@box.az

DESIGN IN AZERBAIJANI HISTORICAL MANUSCRIPTS

Summary

Researches in the art of miniature show that in the 12-13 centuries, when in Bagdad the Arab-Mesopotamian school of miniature flourished, the tradition of miniature painting already existed in the Southern Azerbaijan. Since the 13th century Tebriz turned into the large cultural-economic center of Near Asia. Here, in the 13-14 centuries, the scientifically-creative potential was formed, the scholar-religious literature was written in international languages - Arabian and Persian. Famous Azerbaijani poets wrote their works in the Persian language. Since 14th century the Tebriz school of miniature was a leader in the field. It was determined by the fact that since the early 14th century local governors rendered their protection to the miniature artists who ornamented manuscripts. For example, when in palace workshops historical works by the visir and historian Fezlullah Rashidaddin were copied, miniatures served as illustrations to the manuscript, and the art of book illumination intensively developed in this field. The hand-written books made in the 13-17 centuries by the Azerbaijani craftsmen of Tabriz, Ardebil, Gazvin, Maraga, and Shamakha were basically commissioned by the governors. Sometimes these manuscripts were illustrations to themes from the Koran and other religious, historical, poetic works.

The design of manuscripts consists of four basic forms: calligraphy, miniature, ornament and book-binding. These forms were interconnected, and were selected depending on a method of writing of the manuscript and requirements of the customer. In miniatures the attention also was given to the detailed reproduction of the interior connected with a plot, traditional court clothes and carpets. The basic motives of design were islimi (arabesque), abr (cloud), vag, lotuses, bendi-rumi, border, etc.

Azerbaycan'da XIII yüzyıldan başlayarak tüm Müslüman doğusunda olduğu gibi kültür, bilim, klasik şiirde büyük başarılarla birlikte zamanla kitap süsleme sanatı da gelişerek dekoratif süsleme sanatının önde gelen türü olarak kendini kanıtlamıştır. Bu dönemde Kuran'ın kutsal kitap olarak kabul edilmesi dolayısıyla sanatçılar sadece yazı tarzına dikkat etmiyor, genelde kitabın oluşturulmasında sanatsal tasarımı önemsiyor, onun üst kapağı, klasörü, sayfaları nefis desenler ve boyalarla süsleniyordu. Kuran'la beraber astronomi, tıp, tarih, dini içerikli ve klasik eserlerin yazıldığı el yazmalarda başlıklar, bölümler, unvan sayfaları eserlerin kibar içeriğine ve ruhuna uygun özel hüsnü hat yazı üslupları da kullanılıyordu. Kuran kitabı kopyasının aktarılması ve tefsirler olan din kitaplarında temel yazı üslubu iri hacimli "Kufi", "Nesih", "Reyhani", "Sülüs" ve dekoratif yönden süslemelerde kullanılan altın içeren ve renkli boyalar, zarif motiflerden oluşuyordu. Diğer kibar içerikli elyazma eserlerde ise minyatür tasvirleri dahi kullanılıyordu. XIV yüzyıldan başlayarak bilimsel, tarihi, sanatsal eserler "nesih" ve "talik", XIV yüzyılın sonu - XV yüzyılın başından ise "nestelik" hat üslubu daha fazla kullanılmıştır. Azerbaycan'da kitap süslemesi yapılan en eski merkezler - Sultaniyye, Tebriz, Marağa ve Şamahı'dır. Çağımıza kadar ulaşan Azerbaycan'da yapılmış elyazma nüshaları ise VIII-IX yüzyılda "Kufi" hatla yazılmış Kuran sayfası ve XIV-XVII yüzyıllara tarihlenen Kur'anlar, İbn Behtuşinin "Manafi el hayavan", Reşideddin'in "Cemi et tavarih" genel tarih eseri, Firdovsinin "Şahname ", Nizami'nin "Hamse", Hafızın "Divan", Fuzuli'nin "Divan", Caminin "Silsilat ez zehab" (altın zincir) ve "Sebhet el abar" (zahidin zikri), Nevai, Dehlevî ve diğer klasiklerin ve belirsiz yazarların eserleridir. Bu eserlerin çoğu bugün Bakü şehrinde bulunan Elyazmaları Enstitüsü'nde, Nizami Dil ve Edebiyat Müzesinde, Azerbaycan Milli Tarih Müzesinde ve Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesinde muhafıza edilmektedir.

XV-XVI yüzyıllarda şehir kültürünün dinamik gelişimi ile ilgili saraylarda kibar tabakanın zevkini daha çok Doğu klasiklerinin şiiri, tarihsel kahramanlık, aşk, felsefi erdemli konular ilgilendiriyordu. Bu tür eserlerde sanatçılar o dönemin düşünce estetik taleplerine cevap veren saray ortamının tüm dekoratif ihtişamını, insanları, o dönemin giyim tarzını, canlı doğayı çok gerçekçi betimliyordular. Bu sanata saray ortamında ve zadedgânlar arasında çok büyük değer veriliyordu. Eserlerin ise büyük kısmı kendi sırasında çeşitli sanatçıların kolektif emeği sayesinde saray kütüphanelerinde yapılıyordu.

Bir kural olarak Azerbaycan'da kitap süslemesinde sıvı ve varak halinde olan gümüş ve altından, elde yapılmış kâğıtlardan kullanılıyordu. XV-XVII yüzyıllardan başlayarak bu işe çeşitli profilli profesyonel sanatçılar - hattatlar, minyatür ressamı, altın ve gümüş suyu ile

çalışan ustalar, ciltçiler, kâğıt hazırlayanlar, deri üzerinde çalışanlar vb. dâhil ediliyordu.

Önemli iş kaligrafın üzerine düşüyordu. Şöyle ki, o sayfada resim veya minyatür için yer ayırıyor, daha sonra minyatürcü ressamın konuları arasında nihai yazılarını yerleştiriyordu. Bu anlamda hattatla minyatürcü ressam arasında çalışma karşılıklıdır. Ayrıca ressam kendi sırasında tasvirin ve yazının yerini belirler, küçük alanda bazen derin sanatsal anlam ve zengin konu çizgisini yerleştirmek gibi kısıtlamalarla yüz yüze kalıyordu.

Azerbaycan sanatında tüm dönemlerde minyatür sanatına, ressamlığa, şiire ve bu sanat türlerinin sentezinden oluşan kitap tasarımına büyük saygı duyulmuştur. Dünya koleksiyonlarında elyazma eserlerimizin esasen XIII yüzyıldan başlayan örnekleri yer alıyor. Bu dönemde Avrupa-Asya transit ticaret yolları üzerinde bulunan Tebriz, Erdebil, Marağa esas ticari önem arz ediyorlardı. Bu nedenle XIII yüzyıldan başlayarak Tebriz geniş ekonomik, kültürel ve sanatsal merkez olarak tanınıyordu. Daha sonraları o tarihi açıdan da Hülakular (XIII-XIV yüzyıllar), Karakoyunlu (XV yüzyıl), Akkoyunlu (XV-XVI yüzyıllar), Safeviler (XVI yüzyıl) döneminde Ön Asya'nın büyük bölümünü yöneten kudretli başkent, bilim, sanat merkezi olmuştur. Bu dönemde saray atölyelerinde yapılan elyazmalarda kaligraf, minyatürcü, desen ressamı ve ciltçinin ortak çabası sonucunda saray kütüphaneleri için özel el yazma eserler oluşturuluyordu. I Şah İsmail'in, I Şah Tehmasib'in döneminde elyazma sanatı kendi gelişiminin yeni aşamasına yükseldi. Tarihçi İ.Munşinin verdiği bilgiye göre I Şah Tehmasib kaligrafıye büyük ilgi göstermiş ve boş vaktini "nestelik" hattına ve resim yapmaya ayırıyormuş. Onun ders aldığı ünlü ressam ise Sultan Muhammed olmuştur. Şah İsmail'in kendi iktidarı döneminde etkin savaşlar yürütmesi ile ilgili "Hetai" mahlası ile Azerbaycan ve Fars dillerinde güzel şiirler de yazıyordu. Onun sarayında büyük ressam, kaligraf ve elyazmanın diğer alanlarında sanatkarlar ordusu toplanmıştı. Başta Sultan Muhammed olmakla Kemal ed-din Behzad, kaligraf Şah Muhammed Nişaburi, altın suyu ile çalışan desen ressamı Hüseyin Kazvini ve diğerleri. Bu dönemde ünlü Sultan Ali Meşhedi, Mecnun Çapnevis, Mir İmad Kazvini, Gazi Ahmed Kumi, Dust Muhammed, Sadık Bey Afşar gibi ustalar tarafından hat bilimsel ve tasviri sanatın özelliklerine ilişkin çok traktatlar ve risaleler yazılmıştı. Sadık Bey Afşar (XVI yüzyıl) "Kanun es-Sover" eserinde profesyonellikten bahsediyor, "sanatsız yaşam ömür-gün değil" yazıyor, "islimi", "ebr", "vağ", "ejder" vb. motifleri yorumluyor. Bu eser çok progressiv mahiyet arz etmektedir. O XVI yüzyılın sonu XVII yüzyılın başlarında minyatür sanatında ortaya çıkan gerçekçilik eğilimlerini ve bireysel çizgi akımlarını vurguluyor. Gazi Ahmed isimli (XVI yüzyıl) yazar kaleme aldığı "Gülüstani hüner der halat-i hattatan ve nakkaşan" adlı eserinde iki kalem

teorisini öne sürüyor. Bunlardan biri hayvan kökenli malzemeden yapılan fırça, diğeri ise hattatların kullandığı kalemdir. Bu eserinde yazar Müslüman dünyasına bir bakış olarak kalemi - hattatlığı, fırça ile - tasviri sanatla aynı seviyeye yükseltiyor. Dust Muhammed adlı sanatçı ise nakış ve hat sanatını imam Ali seviyesine yükseltiyor. O rivayetlere dayanarak gösteriyor ki, ilk defa yazının güzelliğini altını renklerle "tehib" ve "nakşetmek" le daha muhteşem eden insan imam Ali oldu. O bu kapıyı kalemin gücü ile açmış ve daha önce ressamlar tarafından "islîmi" denilen nakışın birkaç türünü keşfetmiş, onları "çend berk" olarak isimlendirmiştir. Çoğu zaman bu tür tavsiye ve teorik konulu yazılarda ressamlar birbirleri hakkında bibliyografik bilgilere de yer veriyorlardı.

XVI yüzyıla ait Azerbaycan elyazma nüshalarının dünya koleksiyonlarında bulunan örnekleri daha farklı biçimde yapıldıkları kanaatine gelmeye olanak sağlar. Bu eserlerde hüsnü hatta olan değişik üslup kitabı süsleyen minyatürlerde de kendini gösteriyor. Bu dönemde minyatürlerin karakterindeki orantı, gerçekçilik kendini daha çok göstermektedir. 1539-1549 yıllarında Nizami'nin "Sultan Sencer ve karı" eserine Sultan Muhammed'in yaptığı minyatür resimli elyazma eseri (r.2) şimdi Londra'nın Britanya müzesinde muhafaza ediliyor. Bu minyatürde görüldüğü gibi Safevi saray zevkine uygun olan rengârenklik, debdebe, dekoratiflik daha baskındır. Altın renkli zeminde çerçevenin içerisinde verilmiş yazı sahneyi kısıtlamıyor, tasvirler açık, manzara ise dolgundur. Eserde altın renkli zeminde mavi at üstünde hükümdar, Kızılbaşlara ait çalmada diğer karakterler ve karı tasvir edilmişlerdir. Ayrıca doğa, kayalar üstünde ağaçlar, keklikler ve yazarın yaşlı karının dili ile halkın rahatsızlığını hükümdara ulaştırdığı bir karakter, sahne betimlenmiştir. Bu eserde dikey çizilmiş kâğıt üzerinde kompozisyon ve sahne düzeni, sonuç olarak ise minyatür oluşturulmuştur. Burada tiplerin tasvirinde dinamizm görülmektedir. Tabii ki, sunduğum bu elyazması Azerbaycan elyazma sanatının incilerindedir.

Fakat ben Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesi'nde korunan XIX yüzyılda bilinmeyen hattat ve ressam tarafından Abdurrahman Caminin "Yusuf ve Züleyha" eserinin Fars dilinde sülüs hattı ile aktarıldığı elyazma kitabı 38 minyatürden de söz etmek istiyorum. Yazılar bu eserde siyah mürekkep, tasvirler ise tempera yöntemi ile çizilmiştir (r.1. K-1859/1-8). Deriden yapılmış yüz kapağın içeri bölümü renkli kağıttandır, kitabın ilk iç ve tamamlayıcı arka bölümlerinde Kacar dönemi üslubunda çizilmiş kadın ve erkek tasvirleri var. Bu tasvirler yukarıdan ve aşağıdan kubbelerle tamamlanarak özel kompozisyonlu madalyonların içerisinde oluşturulmuştur. Sonraki sayfalarda eserden bölümler yazılmış ve 18x11 cm. boyutunda olan kağıt sayfaların sadece merkez bölümünde eserden parçalar minyatürler

şeklinde çizilmişler. Elbette tasvir edilen sahneler eserin konu çizgisi ile ilişkilidir. Bu sayfalar somut saray ortamını terennüm ediyor, tahtta oturmuş hükümdar ve eşi, taht, melekler, tavus kuşları, hizmetçiler tarafından Züleyhanın süslenilmesi vb. konulardan oluşmaktadır, daha ayrıntılı söylersek motiflerden ise eşyaların dekoratif çözümünde - halıların desenlerinde, giysilerde genellikle bitkisel, yatak takımları üzerinde, duvar süslemelerinde ise dekorasyon gibi - islami motifi kullanılmıştır. Bu minyatürlü elyazma eser artık XV yüzyıldan oluşmuş geleneğin, sanatsal üslubun kısmen devamı sayılabilir.

III elyazma Nizameddin Hasan İbn Muhammed Kuminin XIX yüzyılda (Kacar dönemi) kağıt üzerinde tempera yöntemi ile çalıştığı "Şerhi Nizam " (r.3; K-1860 / 1-7; kitabın boyutları 21,5 x 13,5 x 1,5 cm.) eseridir. Kitapta yazılar hattat tarafından "sülüs" hattı ile Arapça yazılmış 5 minyatür vardır, üst kapağı deridir. Canlı doğa, şehzade, av sahnesi, aşk konusu, dönemine uygun ulusal giyimde olan insanlar, muhafazakârlar ve s. canlı tasvir edilmişlerdir.

Bilinmeyen ressam ve hattat El İsfahani tarafından hicri 933/1527 yılında hazırlanan Astronomiye ait olan elyazma kitabın açıklaması üç minyatürden ve Arapça yazılmış elyazmasından oluşmaktadır (r.4. K-1861/1-4). Dönemin önde gelen kibar yazı hattı olan nestalik ile yazılmış bu yazılar arasındaki sayfalarda üç minyatür vardır. Minyatürlerin de her üçü çerçeve içine alınmış alanda yerleştirilmiş, onlarda görünen olayların ikisi doğada, biri ise saray ortamında gerçekleşiyor. Bu üç minyatürün her birinde insan temel üstünlük kazanmış konudur. Burada aristokrat tabakaya sahip ve halk gibi tasvir edilmiş iki karakter, iki ruh vardır. Bu farklılık giyimde, hareketlerde, karakterlerin yerleşmesinde kendini gösteriyor. Çalma, sivri uçlu külah, geleneksel giysiler, ince renk çözümü ressamın profsionelliğine dayanıyor. Bu eserler kuşkusuz ki, sadece belli siparişin yerine getirilmesi gibi değil, XVI yüzyılın ruhunu, estetik değeri canlandırma açısından çok kıymetlidirler.

Diğer üst kapağı deriden olan, XVII yüzyıla (1096 hicri/1685 yıl) ait "Hadisler ve dualar" kitabı Fars ve Arap dillerinde düzenlenmiştir (r 5. K-3145 / 1-5). Nacaddin El Eleüllal Hüseyin bu kitabı aktaran hattatın ismidir. Malzeme olarak burada mukavva, kâğıt ve deri kullanılmıştır. Yazılar siyah ve kırmızı mürekkeple, boya ile birlikte altın tozu da kullanılmıştır. Genel olarak elyazma tempera tekniği ile yapılmıştır. Kitabın derkenar bölümünde bulunan yazılar, altını, lacivert, kırmızı renklindedir. XVII yüzyılda altın ve gümüşü renklerle çalışan ustalar arasında hattatların da rolü büyüktü. Ketebeler, Hatai motifi, bordürlerde olan desenler, yazıların kendisi eserin çok önemli olduğunun kanıtıdır.

Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesi'nde korunan XVIII yüzyıla ait bilinmeyen ressam tarafından aktarılmış Kuran kitabı (r.6. K-3143/1-3) adsız hattata özgüdür. Siyah ve kırmızı mürekkep, tempera, vernik, altın suyu gibi malzemeler kullanılmıştır. Kitabı Azerbaycanlı ressam ve hattatın hazırladığı ihtimal edilebilir. Şöyle ki, XVIII yüzyılda Batı ile Azerbaycan arasında ticari ilişkiler güçlenmişti, bundan kaynaklanan Azerbaycan'da Avrupa tasviri sanat örnekleri daha da yayımlanıyordu. Gördüğümüz Kuran kitabı örneğinin üst kapağı çiçek, yaprak, dallarla süslenmiştir, bir tür bu sayfanın yeni Avrupa tasviri sanatından yararlandığı görülmektedir. İç kısmı ise elbette değişmez olarak kalıyor. Zarif biçimde bir halı, pano üzerinde olduğu gibi aşağıda yerleştirilen ketebe, üst bölümde ise "Hatai" motifleri arasındaki palmet, yani Safevi sarayında yaratılmış "Şah Abbasi" öğeleri ve sayfaların bordur gibi kenarlarında bulunan ufak çiçeklerle yazıların zeminini oluşturan altın çaralar bu elyazma esere bir bilgelik ruhu veriyor. Onu kendi manevi değeri seviyesine yükseltiyor.

Diğer elyazma kitabı bilinmeyen hattat Muhammed Tağı İbn Süleyman tarafından aktarılmış, bu kitap Behmen Mirze Kacarın kütüphanesine aittir (r.7. K-3647 | 1-8). Yazılar Arap ve Fars dillerinde nesih hattı ile hicri 1211/1797 yılında renkli kağıt üzerinde altın suyu, sulu boya ve mürekkeple yazılmıştır. Bu eserde de estetik saray düşüncesinden doğan geleneksel süsleme sanatı kendini gösteriyor. Mihraba benzer kemerler, içerisi altın renkli çiçeklerle süslü başı kemerli köşeler, çok ince ve narin tonlar, yazıların daha çekici olması için onların zemini oluşturan beyaz buluta benzeyen süslemeler çok zarif biçimde yapılmıştır.

Yine başka bir Kuran kitabı (r.8. K-3114/1-6) hicri 1237/1822 yılında üst kapağı mukavva ve kağıt üzerinde siyah ve kırmızı mürekkep, vernik, altın suyu ile bilinmeyen ressam tarafından yapılmıştır. Bu Kuran elyazması da Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonunda korunmaktadır.

Azerbaycan'ın ünlü fırça ustası Nevvab Mir Möhsün Hacı Mirahmed oğlunun (1833-1923) yaptığı "Bülbül ve kızıl gül" elyazma kitabı Fars dilindedir (r.9. K-2927/1-3). O sulu boya ve mürekkeple kağıt üzerinde hicri 1310/1903 yılında yapılmıştır. Bu tasvir üslubu Nevvab'ın kendine özgü çizgisidir, şöyle ki, bu tarzı onun Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonunda korunan diğer eserlerinde de izlemek mümkündür.

Muhammed Bağır Muhammed Tağı oğlu Meclisi'nin Arap ve Fars dillerinde hazırladığı "Zadulmaad" dualar mecmuası (r.10. K-3115/1-12) hicri 1107/1696 yılında kağıt üzerinde mürekkep, vernik, altın suyu ile yapılmıştır. "Şah Abbasi", "Buta", "göl"(madalyon) motiflerinin ve diğer süsleme motiflerinin işlenmesi dualar kitabının manevi değerini daha

yükseltiyor. Kitabın gül ile başlanan üst kapağı son sayfada çiçek dalı ile tamamlanıyor. Bu da cennetin simgesi olarak saflık, temizlik, yüce yaratan karşısında emre itaat gibi sembolik anlam taşıyor.

Son olarak dikkatinize sunacağım (r.11. K-3146/1-4) Mevlana Huseyn Vais Kaşifi tarafından 1829 yılında Fars ve Arap dillerinde hazırlanan Kuran'ın tefsiri "Tefsir kaşifi" kitabıdır ki, bu nüsha Azerbaycan'ın görkemli düşünürü Abbaskulu ağa Bakihanovun kütüphanesine ait olmuştur. Kitabın kapağı motiflerle süslü deri ile kaplanmış mukavvadan oluşmaktadır. Ressam vernik, siyah ve kırmızı mürekkep, altın suyundan yararlanarak, hazırlanma teknolojisi ise temperadır. Bu elyazma eserin bazı sayfaları çok dekoratif tarzı desenlerle yazıldığı halde diğer sayfalarında kuru, resmi yazı tarzı gözleniyor. Yazı türü nestaliktir. Kitapların süslemesine dikkat yoğunlaştıkça yeni motiflerin de oluştuğunun tanığı oluyoruz. Bu gelişme kitap süsleme sanatında daha parlak karakterin oluşmasına ve zengin tutumun biçimlenmesine yol açıyor.

Dünya çapında kitap süsleme sanatının araştırılmasına XIX yüzyılın sonlarından başlandı. Bu Batı Avrupa araştırmacılarını ona göre ilgilendiriyordu ki, onlar İslam'dan kaynaklanan yasaklarla paralel Doğu'da çeşitli tarihi dönemlerde tasviri sanatın gelişim düzeyini incelemeyi çok merak ediyorlardı. Bu amaç Müslüman doğusuna ait olan minyatür sanatı, onun okullarının, bu alanda olan etkileşim akımlarının incelenmesi ile aynı zamana denk geliyor. Azerbaycan minyatürleri genellikle sanat eserlerinin ve diğer edebiyatların düzenlenmesinde yaygın kullanılmıştır. Bugün bu eserlerin çoğu Paris, Petersburg, Londra, Berlin, New York, Tahran, İstanbul müzelerinin arşivlerinde muhafaza edilerek beşeri servete dönüşmüşlerdir. Onları araştıran bilim adamları arasında yabancılara da çok zaman rastlanıyor – B.Robinson, A.Poop, B.P.Dyakonov, İ.Şukin, J.Vilkinson ve başkaları. Azerbaycan araştırmacıları arasında ise K.Kerimov, A.Salamzade, A.Kaziyevin araştırmaları ciddi bilimsel eserlerdir. Yaşadığı mekânından bağımsız bu eşi benzeri olmayan sanatçılar ve bugün korunduğu ülkenin koleksiyonuna bakılmaksızın Azerbaycan minyatür ve elyazma kitapları büyük ve yenilmez halkın kültürel, manevi abidesi olarak yaşıyorlar.

KAYNAKÇA

A.Yu. Kaziev. Xudojestvennoe oformlenie Azerbaydjanskoy rukopisnoy kniqi. XIII-XVII vekov.

RESİMLER LİSTESİ

r. 1.K-1859/1-8. Bilinmeyen ressam ve hattat. Abdurrahman Cami "Yusuf ve Züleyha " elyazma kitabı (Fars dilinde). XIX yy. Kağıt, deri, tempera, mürekkep. Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonundan.

r.2. Nizami'nin Hamsesinden "Sultan Sencer ve karı" eserine ait elyazma eser. Sultan Muhammed. XVI yy. Londra. Britanya Müzesi'nin koleksiyonundan.

r.3. K-1860/1-7. Nizameddin Hasan İbn Muhammed Kumi. "Şerhi Nizam"elyazma kitabı (Arapça). XIX yy. Kağıt, tempera, mürekkep. Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonundan.

r.4. K-1861/1-4. Bilinmeyen ressam ve hattat El İsfahani. Astronomiye ait elyazma kitabın açıklaması. Hicri 933/1527. Kağıt, deri, tempera, mürekkep. Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonundan.

r. 5. K-3145/1 5.Hattat Nacaddin El Eleüllal Hüseyin. "Hadisler ve dualar "kitabı.1096 hicri/1685 yıl. Mukavva, kağıt, deri, siyah ve kırmızı mürekkep, tempera. Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonundan.

r.6. K-3143/1-3. Bilinmeyen ressam ve hattat. Kuran. XVIII yüzyılın başı.Mukavva, kağıt. siyah ve kırmızı mürekkep, tempera, vernik, altın suyu. Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonundan.

r.7. K-3647 | 1-8. Bilinmeyen hattat. Muhammed Tağı İbn Suleyman tarafından aktarıldı. 1211 hicri/1797 yıl. Kağıt, altın suyu, sulu boya, mürekkep. Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonundan.

r.8. K-3114/1-6. Bilinmeyen ressam ve hattat. Kuran. Hicri -1237/1822 yıl. Mukavva , kağıt, siyah ve kırmızı mürekkep, vernik, altın suyu. Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonundan.

r.9. K-2927/1-3. Nevvab Mir Möhsün Hacı Mirahmed oğlu. "Bülbül ve kızılıgül "elyazma kitabı. 1310-Hicri / 1903 yılı. Kağıt, sulu boya, mürekkep. Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Sanat Müzesi koleksiyonundan.

r.10. K-3115/1-12. Muhammed Bağır Muhammedtağı oğlu Meclisi. "Zadulmaad". Dualar mecmuası. 1107-hicri/1696 yıl.Kağıt, mürekkep, vernik, altın suyu. Azerbaycan Milli Güzel

Sanatlar Müzesi koleksiyonundan.

r.11. K-3146/1-4. Mevlana Huseyn Vais kaşifi. Kur'an'ın tefsiri. "Tefsir kaşifi" .1829 yıl. Kağıt, vernik, siyah ve kırmızı mürekkep, altın su, tempera. Azerbaycan Milli Güzel Sanatlar Müzesi koleksiyonundan.